

Bertolt Brecht

KAVKAZSKÝ KŘÍDOVÝ KRUH

Jak píše Ludvík Kundera, *Kavkazský křídový kruh* patří mezi nejlyričtější Brechtova díla a je prototypem epického divadla. Vrchol lyrismu v této hře spatřuje Kundera a Jaroslav Vostrý ve scéně setkání Gruši a Simona. Tuto situaci komentuje vševědoucí Zpěvák, který popisuje, co Gruša a Simon cítili, ale nedokázali říci.¹

Brechtovo divadlo nemá pouze odrážet skutečnost, ale poukazovat na možnost proměny světa ku prospěchu lidu. Jak také uvádí ve své stati *Dá se dnešní svět zobrazit na divadle?* Svět se na divadle zobrazit dá, „avšak jenom tehdy, pojmáme-li jej jako svět, který lze změnit.“

Brecht je proti sentimentalitě, divák se nemá vcítovat do postav. Pokud se ve hře objevuje zvlášť emočně vypjatá situace, využívá Brecht zcizovací techniku.² Mezi tyto prvky patří např. prolog, songy, projekce titulků, předehra. Divákovi se díky takovému přerušení plynulého děje umožňuje kritický odstup a jiná perspektiva na situaci.³ Tato technika nemá pouze estetický ráz, ale také umožňuje autorovi předkládat svá přesvědčení.

Kavkazský křídový kruh začíná prologem s názvem *Spor o údolí*. Sledujeme debatu dvou různých gruzínských kolchozů. Jejich spor se týká otázky, komu připadne údolí, jež bylo nedávno osvobozeno od nacistů. Navržena jsou dvě řešení. Zaprvé půda může být využita k chovu koní a tradiční výrobě sýra, tudíž by se vrátila původním majitelům. Druhou možností je využití údolí k ovocnářství a pěstování vína. Nakonec se shodnou bez větších rozepří. Staré údolí připadne novým majitelům s prospěšnějším projektem pro lid.

Prolog lze chápat jako ukázkou zárné budoucnosti. Dvě skupiny se dohodnou a všem osobám účastnících se...je vyhověno. Nikdo netrvá na dodržení původního vlastnictví, všem více záleží na kolektivní prospěšnosti. Výherní skupina si připravila hru, která má doložit správnost jejich rozhodnutí. Jak říká Zpěvák Arkadi Čcheizde:

ZPĚVÁK

Dojdete, doufáme, k závěru, že hlas básníka z minulosti zní i ve stínu sovětských traktorů. Není snad správné mísit různá vína, ale stará a nová moudrost se mísí výborně.⁴

V této rámcové situaci nám byl předveden postup a nyní pokračuje příběh, který dokáže jeho správnost. Přichází zpěvák Arkadi Čcheizde, který nám předvede „velmi starou čínskou pověst“⁵ ve změněné podobě. Příběh tedy dále funguje jako divadlo na divadle. Což také můžeme nazvat jedním ze zcizovacích principů. A od této chvíle již sledujeme příběh sporu dvou matek, který je paralelou k původní situaci kolchozníků. Můžeme tedy konstatovat, že hra má didaktickou funkci.

¹ VOSTRÝ, Jaroslav a Miroslav PLEŠÁK, ed. *Problém Brecht*. V Praze: KANT - Karel Kerlický pro AMU, 2021. Disk (Akademie múzických umění v Praze). ISBN 978-80-7437-355-8. s. 61

² KUNDERA, Ludvík. *Brecht*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 1998. Acta musicologica et theatrologica. ISBN 80-85429-38-1. s. 111-115

(Můžeme se také setkat s názvy jako nearistotelské či dialektické divadlo)

³ PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník*: [slovník divadelních pojmů]. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2003, s. 420.

⁴ BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961, s. 250

⁵ Tamtéž

Dramatické zpracování legendy je rozděleno do dvou... na dvě linie. V druhé, třetí a čtvrté scéně sledujeme příběh dívky jménem Gruša, která se ujme bezmocného dítěte Micheila. Ten je synem guvernéra George Abašviliho a jeho ženy Nately. V Gruzii vypukne vzpoura, guvernér je zabit a jeho žena Natela při útěku do bezpečí nechá své dítě v paláci. Gruša si jej vezme k sobě a přes spoustu nebezpečí, jež jí kvůli tomuto činu hrozí, se jej ujme a vychovává ho jako vlastní.

Tato vypjatá situace je přerušena písní Zpěváka, který nás upozorňuje na možné dopady Grušina rozhodnutí. Postava Zpěváka má v *Kavkazském křídovém kruhu* funkci komentátora, včetně toho, že spojuje příběh kolchozníků s legendou.

Zvrat (v čem) přichází na konci 4 scény, kdy je Micheil odveden k soudu, na základě žaloby Nately, která nemůže získat zpátky majetek bez právoplatného dědice. Pokračuje druhá linie legendy, kterou uvádí taktéž Zpěvák. Představuje nám postavu Azdaka a příběh o tom, jak se stal soudcem. Postava Azdaka je ztělesněním lidové moudrosti a jako soudce prosazuje svůj pohled na spravedlnost, jež je nám reprezentován na několika soudních případech. Díky své mazanosti obchází zákon a pomáhá lidem, jež jsou „poníženi a bezmocní“ a jeho pomoc doopravdy potřebují.

Oba příběhy se propojí v šesté scéně, v níž má Azdak rozsoudit, která žena je pravou matkou Micheila. Spor matek je skutečně inspirován čínskou legendou *Hoei-Lan Ki*. V ní je provedena zkouška, podle které se zjistí, kdo je biologická matka dítěte. Je řečeno, že kdo přetáhne dítě stojící v křídovém kruhu na svou stranu, bude uznán jako pravý rodič. Matka, která se bojí, že dítěti ublíží, jej pustí a soud vyhraje. Stejný motiv se objevuje v biblickém příběhu o Šalamounovi. V případě Gruši je zde ale zásadní rozdíl. Jak podotýká Jan Grossman, dítě nezíská biologická matka, tak jak je to v obou původních legendách, ale žena, která dítě vychovala a byla schopna se pro něj obětovat.⁶

Na otázku, komu patří dítě a komu patří údolí, odpovídá:

Zpěvák

Ale vy, vy posluchači příběhu o křídovém kruhu,
vezměte na vědomí mínění starých,
že vše, co je na zemi, má patřit těm, kdož jsou toho hodni, tedy
děti ženám, jež byly jim matkami, aby
zdárně vyrůstaly,
vozy zkušeným vozkům, aby šťastně
dojely do cíle,
A údolí těm, kdož je zavodní, aby vydalo
úrodu.⁷

Ústředím tématem Kavkazského křídového kruhu je otázka vlastnictví a spravedlnosti. Autor odmítá koncepci soukromého vlastnictví, což demonstruje na příkladu sporu o dítě.⁸ To si máme vztáhnout k situaci kolchozníků z prologu. Touto replikou se vracíme na počátek hry a

⁶ GROSSMAN, Jan, Jan DVOŘÁK, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA. *Jan Grossman*. Praha: Pražská scéna, 1999. ISBN 80-86102-09-2. s.289

⁷ BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961, s. 295

⁸ Nesmíme zapomínat na to, že Brechtovo divadlo bylo divadlo politické. I tady vyznívá jasná kritika kapitalismu a celá hra je ovlivněna komunistickou ideologií.

kruh se uzavírá. Kruh zde můžeme vnímat jako symbol jednoty, rovnosti a celistvosti. Půdu si zaslouží ti, jež ji budou zvelebovat a díky kterým bude rozkvétat. Dítě žena, která ho učí laskavosti a pracovitosti, což je více než bohatství.

Příběhem soudce Brecht... demonstruje pokřivený svět soudnictví. Úplatky, které Azdak přijímá od bohatých, jsou satirou korupce. A to, jakým způsobem vykonává svou profesi, zesměšňuje praktiky justice.

Šalva donese ze soudcovské stolice knihu, Azdak ji rozevře.

AZDAK

To je zákoník a já jej stále používal, jak můžeš dosvědčit.

ŠALVA

Ano, seděl jste na něm.⁹

Ve hře se setkáváme s opakujícím motivem třídní nerovnosti. Například při první scéně s Guvernérem a jeho ženou.

ŽEBRÁCI a PROSEBNÍCI

Milost, Vaše Výsosti, nemůžeme zaplatit daně. - Umře mi hlady. – Prosíme, aby jediný syn, který nám zůstal, byl zproštěn vojenské služby.¹⁰

Lidé prosí procházející guvernérku a guvernéra, zatímco jejich synek Micheil se veze v přepychovém kočárku za neustálého dohledu dvou lékařů.

U chudých postav je přepych nahrazen lidským soucitem. Přestože na počátku je dítě hlídáno jako to nejcennější, v kritické situaci je těmi, jež jej hlídali, ponecháno jisté smrti. Další motiv lidského soucitu spatřujeme u postav, které pomáhají Gruši a dítěti. Ať je to pomoc od Grušina bratra nebo podomka, který se nad ní slituje na rozdíl od bohatých hraběnek.

STARŠÍ DÁMA

Tahle osoba se sem vloudila, předstírala, že je dáma. Je to asi zlodějka.

MLADŠÍ DÁMA

A nebezpečná k tomu. Chtěla nás povraždit. Je to policejní případ. Už cítím, jak na mne jde migréna!

PODOMEK

Policii v této chvíli nemáme. *Gruše*. Seber svých pět švestek, sestro, a ztrať se jako pára z hrnce.¹¹

Prolog se odehrává v poválečné Gruzii a legenda je zasazena do minulosti. Jak můžeme usoudit z repliky Zpěváka, důvodem tohoto rozhodnutí je poukázat na skutečnost, že i stará moudrost potvrzuje správnost dnešních rozhodnutí. Hodnoty zůstávají stejné a lidé mají možnost změnit svět.

⁹ BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961, s.287.

¹⁰ BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961, s. 250

¹¹ BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961, s.261

Zdroje:

BRECHT, Bertolt. *Divadelní hry*. [Sv.] 3. 1. vyd. v SNKLHU. Praha : SNKLHU, 1961.

GROSSMAN, Jan, Jan DVOŘÁK, Zuzana JINDROVÁ a Miloslav KLÍMA. *Jan Grossman*. Praha: Pražská scéna, 1999. ISBN 80-86102-09-2.

KUNDERA, Ludvík. *Brecht*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, 1998. Acta musicologica et teatrologica. ISBN 80-85429-38-1.

VOSTRÝ, Jaroslav a Miroslav PLEŠÁK, ed. *Problém Brecht*. V Praze: KANT - Karel Kerlický pro AMU, 2021. Disk (Akademie múzických umění v Praze). ISBN 978-80-7437-355-8.

PAVIS, Patrice. *Divadelní slovník*: [slovník divadelních pojmů]. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 2003.